

ŻYCIE NAUKOWE

Sprawozdanie z konferencji naukowej „Zanim zbudowano Gdynię. Wpływ odrodzenia państwa w 1918 roku na procesy modernizacyjne ziem polskich”, Toruń, 6–7 XII 2018 r.

Obchody stulecia odzyskania przez Polskę niepodległości w 1918 r. stanowiły okazję do refleksji nad II Rzeczpospolitą. W tę tematykę wpisała się konferencja „Zanim zbudowano Gdynię. Wpływ odrodzenia państwa w 1918 roku na procesy modernizacyjne ziem polskich”, która odbyła się 6 i 7 XII 2018 r. w Collegium Humanisticum – budynku Wydziału Nauk Historycznych Uniwersytetu Mikołaja Kopernika w Toruniu. Obrady zorganizowali Zbigniew Girzyński i Jarosław Kłaczek – pracownicy Zakładu Historii XX wieku (Instytut Historii i Archiwistyki WNH UMK) oraz Tomasz Łaszkiwicz i Przemysław Olstowski z Pracowni Historii Pomorza i Krajów Bałtyckich (Instytut Historii Polskiej Akademii Nauk). W trwających dwa dni obradach wzięli udział historycy z kilku ośrodków akademickich – Bydgoszczy, Kielc, Krakowa, Poznania, Torunia, Warszawy i Wrocławia.

Konferencja została otwarta 6 grudnia przez dyrektora Instytutu Historii i Archiwistyki UMK Waldemara Rozyńskiego oraz jego zastępcę – Macieja Krotofila. W imieniu organizatorów głos zabrał Jarosław Kłaczek – kierownik Zakładu Historii XX wieku. Wprowadził w problematykę obrad dotyczących procesów modernizacyjnych w odrodzonej Rzeczypospolitej, które symbolizowała budowa portu w Gdyni. Intencją organizatorów stanowiło ukazanie skomplikowanych zadań odrodzonego w 1918 r. państwa polskiego, do których zaliczały się konieczność unifikacji byłych ziem zaborowych oraz stworzenie odpowiednich warunków do rozwoju gospodarczego. Uwzględniony w tytule konferencji port w Gdyni – świadectwo inwestycji w infrastrukturę państwa – to przejaw procesów modernizacyjnych w II RP. Procesy modernizacyjne miały szersze znaczenie, nieograniczające się jedynie do gospodarki, lecz dotyczące rozmaitych dziedzin, co oddają tytuły poszczególnych wystąpień. Priorytetem organizatorów było odwołanie się do pierwszych lat II RP. Cezury rozważań nie zostały jednak ściśle określone – niektóre problemy omawiane podczas obrad wymagały prezentacji genezy sięgającej okresu zaborów. Zagadnienia poruszone na konferencji wiązały się też z koniecznością odwołania do wydarzeń z późniejszego okresu II RP. W rezultacie wskazanie w tytule na gdyniński port nabrało dodatkowego znaczenia.

Wprawdzie port został uroczystie otwarty w 1923 r., lecz to w drugiej połowie lat dwudziestych oraz w kolejnej dekadzie intensywnie się rozwijał – wpisując się w zjawisko procesów modernizacyjnych odrodzonej Rzeczypospolitej.

Ilość poruszanych spraw znalazła odzwierciedlenie w braku podziału konferencji na odrębne tematycznie panele. Jako pierwszy referent zabrał głos Ryszard Sudziński. Przedmiotem wystąpienia były konsekwencje przemian modernizacyjnych, które dokonały się w gospodarce na ziemiach polskich pod zaborami. Przedstawione zostały ekonomiczne skutki I wojny światowej na ziemiach, które weszły w skład II RP. Zagadnienia omówione w tym wystąpieniu świadczą o skomplikowanej mozaice problemów, wobec których stanęło polskie społeczeństwo u progu niepodległego państwa. Następnie referat wygłosił Przemysław Olstowski (IH PAN), który niepodległość Polski ukazał w kontekście wyzwania modernizacyjnego. W ramach tej analizy – podobnie jak w poprzednim wystąpieniu – konieczne było wskazanie na konsekwencje I wojny światowej oraz odwołanie się do spuścizny zaborów. Autor wyszedł z założenia, że przemysłowa polityka kulturalna ułatwiała integrację ziem, które weszły w skład państwa polskiego. Wskazał także na ustalenia Włodzimierza Mędrzeckiego, dotyczące struktury społecznej II RP. Kolejna prelegentka – Anna Tarnowska (UMK) poddała analizie unifikację i kodyfikację prawa w procesie modernizacyjnym II RP. Autorka uwzględniła działalność Komisji Kodyfikacyjnej RP, będącej organem sejmu, zmierzającej do unifikacji i kodyfikacji prawa odrodzonego państwa. Przedmiot analizy w głównej mierze stanowiły ustalenia dotyczące uwarunkowań na terenach dawnego zaboru pruskiego. Dorobek Komisji Kodyfikacyjnej został wykorzystany – choć w zmienionych realiach – po II wojnie światowej. Maciej Wojtacki (Akademia Sztuki Wojennej) skoncentrował się na ukazaniu polityczno-prawnych korzeni struktury instytucjonalnej państwa w postanowieniach ustawy zasadniczej z 1921 r. – tzw. konstytucji marcowej. Ustawa zasadnicza z 17 III 1921 r. była inspirowana postanowieniami Konstytucji III Republiki Francuskiej z 1875 r. Autor zwrócił uwagę, że francuska myśl konstytucyjna wywarła wpływ nie tylko na rozwiązania w Polsce, ale i w innych państwach. Mimo to źródła rozwiązań instytucjonalnych w odrodzonej Polsce nie stanowiły jednostronnej recepcji wzorów francuskich. W referacie przedstawiony został też stan badań nad kwestiami ustrojowymi w odrodzonej Rzeczypospolitej. Janusz Mierzwa (Uniwersytet Jagielloński) analizował procesy unifikacyjne i modernizacyjne w administracji państwowej oraz samorządzie II RP. Za kluczową przyczynę ich spowolnienia uznał „bilans otwarcia”, a więc konsekwencje trudnej sytuacji ekonomicznej państwa w pierwszym okresie po światowym konflikcie zbrojnym. Przyjął jednak, że do 1922 r. budowa aparatu administracyjnego została zasadniczo zakończona. Autor dostrzegł państwowotwórczą rolę samorządu, który również został objęty procesami modernizacyjnymi. Okres odczuwania w Polsce skutków światowej recesji gospodarczej (1929–1935) nie zatrzymał modernizacji i unifikacji. Wojciech Mazur (UJ) przedstawił ustalenia dotyczące prac Francuskiej Misji Wojskowej w Polsce (fr. *La mission militaire française en Pologne*). Poruszył zagadnienie jej wpływu na modernizację sił zbrojnych RP w latach 1919–1922. W pierwszym okresie niepodległości wsparcie przez Francję sił zbrojnych Rzeczypospolitej miało szczególne znaczenie wobec zagrożenia inwazją bolszewicką.

Po przerwie obiadowej Tomasz Łaskiewicz (IH PAN) zaprezentował ustalenia dotyczące stanowiska ziemiaństwa pomorskiego wobec przemian społecznych w pierwszym okresie odrodzonej Rzeczypospolitej. Odwołał się do postaci Jana Donimirskiego – aktywnego pomorskiego działacza politycznego, społecznego i gospodarczego.

Donimirskiego postrzegał jako *spiritus movens* wielu inicjatyw podejmowanych przez ziemian na Pomorzu, czyli krainie, której część utworzyła województwo pomorskie w II RP. W wystąpieniu tym scharakteryzowano kwestię stosunku pomorskiego ziemiaństwa do projektów reformy rolnej. Tomasz Krzemiński (IH PAN) przedstawił działania podejmowane przez Wiktora Kulerskiego (redaktora „Gazety Grudziądzkiej”), które na ziemiach byłego zaboru pruskiego stanowiły przykład ewolucji form organizacyjnych środowiska ludowego – od ruchu społecznego do partii politycznej. O znaczeniu Kulerskiego, będącego w opozycji do postaci z kręgu narodowej demokracji oraz konserwatystów, świadczy miano „hetmana ludu pomorskiego”. Autor scharakteryzował lokalną – pomorską – specyfikę ruchu ludowego. W kontekście odrodzenia Polski Joanna Dufurat (Uniwersytet Wrocławski) przeanalizowała zagadnienie emancypacji politycznej kobiet. Wykazała zróżnicowany stosunek do równouprawnienia kobiet z poszczególnych orientacji politycznych. W jej ocenie Polki pragnąc równouprawnienia, kierowały się przede wszystkim pobudkami patriotycznymi wynikającymi z przekonania, że mogą aktywniej poświęcać się państwu. Faktyczny status kobiet, mimo przyznanego w 1918 r. prawa wyborczego, odbiegał jednak od współczesnego modelu. Jako ostatni w pierwszym dniu konferencji referat wygłosił Tomasz Kawski (Uniwersytet Kazimierza Wielkiego). Przedmiotem wystąpienia były losy ludności żydowskiej w latach 1918–1922. W kontekście historycznym autor wskazał na trudne stosunki polsko-żydowskie w okresie walk o granice II RP, cechujące się obustronną niechęcią. Jedną z przyczyn tego zjawiska było niechętnie stanowisko niektórych kręgów żydowskich wobec polskiej państwowości, co wynikało z obawy, że odrodzona Rzeczpospolita nie będzie gwarantem ich swobód w sferze kultury.

Pierwszy dzień obrad zakończył się dyskusją dotyczącą zagadnień ukazanych w wystąpieniach. Ze względu na dużą liczbę poruszonych problemów – często o złożonym charakterze – dyskusja miała charakter wielowątkowy. W jej ramach referenci wymienili się uwagami oraz zadali pytania. Odpowiedzi na nie stanowiły okazję do rozwinienia niektórych wątków, a nawet podjęcia nowych. Podsumowania dyskusji oraz zamknięcia pierwszego dnia obrad dokonał w imieniu organizatorów Jarosław Kłaczek.

Drugiego dnia konferencji referat wygłosił Mateusz Hübner (UMK). Przedmiotem wystąpienia była droga do instytucjonalnej formy rozwoju polskiej kultury w pierwszych 10 latach II RP, której ukoronowanie stanowiło utworzenie w 1928 r. Funduszu Kultury Narodowej – instytucji ukierunkowanej na popieranie polskiej twórczości naukowej i artystycznej. Fundusz spełniał to zadanie za pomocą wsparcia finansowego udzielanego uczonym i artystom, a także instytucjom i towarzystwom – naukowym oraz artystycznym. W latach 1918–1928 kształtowały się nowe koncepcje wsparcia twórczości w kraju, utrudniane przez skomplikowaną sytuację gospodarczą i polityczną państwa. W referacie Piotra Cichorackiego (UWr) analiza dotyczyła województw północno-wschodnich II RP – terenów zaliczających się do dawnych ziem zabranych, które Rzeczpospolita Obojga Narodów utraciła na rzecz Rosji. Rozważania odnosiły się do ziem, na których drogę do modernizacji spowolniły wydarzenia Wielkiej Wojny, a następnie batalii polsko-bolszewickiej. Po okupacji niemieckiej tereny te były obszarem walk między Polską a Rosją sowiecką. Przejściowo znajdowały się pod sowiecką kontrolą. Niekorzystny „bilans otwarcia” terenów w północno-wschodniej Polsce skłonił do postawienia obecnego w tytule referatu pytania o charakter przemian. Autor poddał pod rozważenie, jak nazywać – modernizacją czy rekonstrukcją – zjawiska zachodzące na tych terenach w pierwszych latach II RP. Następnym referatem, wygłoszonym

przez Elżbietę Słabińską (Uniwersytet Jana Kochanowskiego), poświęcono analizie znaczenia zasobów ludzkich w jednym z województw II RP – kieleckim. Wystąpienie to koncentrowało się na omówieniu nie ogólnopolskim, lecz lokalnym terenów, które przed I wojną światową stanowiły część należącego do Rosji Królestwa Polskiego. W wystąpieniu, którego ramy chronologiczne objęły okres od 1918 do 1926 r., znalazły się odwołania do kwestii związanych ze szkolnictwem w tym województwie. Nie był to jedyny referat dotyczący województwa kieleckiego. W kolejnym wystąpieniu Edyta Majcher-Ociesa (UJK) przedstawiła wybrane problemy odnoszące się do przemysłu na tym obszarze w pierwszym okresie II RP. Autorka jako punkt wyjścia obrała przemysł w Królestwie Polskim – dobrze funkcjonujący w końcu XIX w. Następnie przeszła do prezentacji pogarszającej się – głównie w konsekwencji wydarzeń wojennych – jego kondycji. Tytuł wystąpienia kolejnego referenta – Zbigniewa Zyglewskiego (UKW) – brzmiał „Droga wodna Śląsk–Bałtyk w Polsce międzywojennej”. Zagadnienie to okazało się istotne zarówno z komunikacyjnego, jak i gospodarczego oraz politycznego punktu widzenia. Regina Pacanowska (Uniwersytet im. Adama Mickiewicza) przedstawiła proces formowania systemu ochrony znaków towarowych, na który wpływ w II RP miały rozwiązania prawnoadministracyjne. W wystąpieniu i w prezentacji multimedialnej odwołała się do konkretnych przykładów ochrony tych znaków.

Podobnie jak pierwszego, również drugiego dnia konferencji po referatach otwarto dyskusję. Była to kolejna okazja do formułowania pytań i uwag wymienianych między poszczególnymi referentami. Szersze omówienie niektórych zagadnień nie wyczerpało problematyki konferencji, której znaczenie – jak zauważył, podsumowując obrady, Tomasz Łaskiewicz – wynikało z analizy czynników spowalniających oraz przyspieszających rozwój państwa. Konferencja „Zanim zbudowano Gdynię...” nie tylko wpisała się w obchody stulecia, ale była okazją do prezentacji najnowszych ustaleń. Wiele problemów w dalszym ciągu nie doczekało się jednak wyczerpującej analizy. Wpływ odrodzonego państwa na modernizację nie ograniczał się jedynie do „bilansu otwarcia”, lecz oddziaływał do wybuchu II wojny światowej. Od odzyskania niepodległości do 1939 r. nie zmienił się zasadniczy cel – utrwalenie przywróconej po ponad stu latach zaborów polskiej państwowości.

Mateusz Hübner

Toruń